

УДК 94 (477)

Андріяш Вікторія Іванівна, 1977 р.н. Закінчила історичний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту (нині університет). Аспірантка кафедри політології МФ НаУКМА. Тема кандидатської дисертації "Проблеми українського державотворення в спадщині М.М. Аркаса".

Проблеми українського державотворення в епістолярній спадщині М.М. Аркаса

У статті розглянуті листи М.М. Аркаса – історика, голови Миколаївської "Просвіти", а також творчої людини, що разом складає велику Аркасівську епістолярну спадщину, яка є мало вивченою та разом з тим допомагає розкрити та проаналізувати аркасівські життєві позиції у вирішенні місцевих та національних питань.

М.М. Аркас – видатний діяч кінця XIX – початку XX століття, відомий своїми трьома головними справами життя – написаною на українській мові "Історією України – Русі", створенням опери "Катерина", організацією та очоленням Миколаївського просвітницького товариства "Просвіта". Поряд з цими справами ще одна сторона його діяльності є мало вивченою та висвітленою. Ця сторона – Аркасівська епістолярна спадщина, яка досить різноманітна й складає не один десяток листів.

Ще з юнацьких років у М.М. Аркаса простежується любов до епістолярії. Будучи юнаком, він вів особистий щоденник та листувався зі своїми близькими друзями. В дорослому віці листування стало для М. Аркаса однією із складових його діяльності.

Уся епістолярна спадщина М. Аркаса знаходиться головним чином у Державному архіві Миколаївської області у двох фондах – особистому фонді М. Аркаса [1] та фонді Миколаївської "Просвіти" [2].

Усе різномайття листів М.М. Аркаса можна розділити на декілька умовних груп:

- листування М. Аркаса з драматургом М.Л. Кропивницьким;
- велика кількість листів М. Аркаса до різних людей з проханням допомогти в написанні "Історії України – Русі";
- листування М. Аркаса як голови Миколаївської "Просвіти";
- листи різних людей до М.М. Аркаса.

Переписка М.М. Аркаса з драматургом М.Л. Кропивницьким розпочалася в юнацькі роки й не припинялася протягом усього їхнього життя. М. Аркас щиро переймався проблемами товариша та його талановитим потягом до української музики. Як у житті, так і в листах М. Аркас та М. Кропивницький намагалися наслідувати один одного в питаннях розповсюдження та популяризації української мови, історії та культури.

Дізнавшись, що М.М. Аркас у своєму селі заснував школу з українською мовою навчання, М. Кропивницький захоплюючись пише: "Чи правда тому, що ти заснував у своїй слободі школу з українською викладовою мовою... Навчи й мене..." [3].

У своїх листах М. Аркас та М. Кропивницький вдаються до полеміки та критики музичних творів, відображаючи своє ставлення до історії та правдивості її висвітлення в мистецтві. Це, наприклад, стосується твору М. Старицького "Богдан Хмельницький". Говорячи про цей твір, М. Аркас пише, "що це скоріше сімейна мелодрама, аніж історична драма" [4]. Тут же він пише й про фальсифікацію, що існує з "давніх-давен". Це стосується того факту, що в творі Б. Хмельницькому весь час доводиться багато пити, й М. Аркас задається питанням: "Якщо всі й справді так багато п'ють, як Б. Хмельницький, то коли вони встигали хоч щось робити?" [4]. І сам дає відповідь на своє запитання, що, ймовірно, ці факти є повною фальсифікацією при написанні М. Старицьким під впливом "ляха" Сенкевича.

Про те, що дружба цих двох людей не була простою, засвідчує й той факт, що М. Аркас досить переживав, аби М. Кропивницький прочитав "лайку Грушевського" [5] й висловив свою думку щодо цього. В листах М. Кропивницького знаходимо правдиву відповідь на всі домагання М. Аркаса: "лайку Грушевського не читав" [6] – та продовження в наступних листах: "але хоч і прочитав, то навряд чи вгадав – чи за діло він тебе лас, чи на вітер" [6]. Це була правдива та зовсім не образлива відповідь, мабуть, саме тому їх відносини були такими міцними та довготривалими.

Кількість листів, пов'язаних із написанням М. Аркасом "Історії...", без сумніву, є найбільшою. Оскільки, збираючись писати "Історію...", М. Аркас звертається до різних людей за допомогою, навіть до тих, з якими раніше ніколи не був знайомий. Слід також згадати листування з В.Н. Доманицьким протягом 1906-1909 років, де кількість становить 45 листів [7], котрий, незважаючи на великі проблеми з царськими властями, згодився стати редактором книги; також листи Д. Дорошенка, М.В. Лисенка, Ф.П. Матушевського, редактора газети "Рада" Є.Х. Чикаленка та редактора історичного журналу "Київська старина" В. Науменка. Хоч листи різних людей, але всі вони були згодні та єдині в одному – на той час була потреба в такій книжці, й досить велика. Наприклад, у листі до М.М. Аркаса В. Науменко пише: "щодо Вашого наміру написати історію України, то тільки можу сказати Вам велике спасибі" [8].

Саме з цих листів можна дізнатися багато цікавих фактів ставлення М.М. Аркаса до проблеми українського державотворення.

Тут слід згадати листи М. Аркаса до Є.Х. Чикаленка. Пишучи "Історію...", М. Аркас намагався як можна правдивіше змалювати ті чи інші історичні факти, які мали вагомий вплив на подальшу історію України. Тому велику увагу він приділяє Івану Мазепі. М. Аркас пише, що він не хотів би "містити в правдиву історію (якої він намагається дотримуватися, використовуючи лише обумовлені джерела) той фантастичний образ цього... останнього з плеяди наших гетьманів-автономістів" [9], справа якого, на думку М. Аркаса, "розбилася через байдужість, нікчемність та егоїзм козацької старшини" [9].

І далі в наступних листах до того ж Є. Чикаленка М. Аркас продовжує, що багато хто вважає, що "на Мазепі скінчилась наша історія і на Україні поставлено хреста" [10]. Тому що, як пише далі, М. Аркас "не раз я чув такі вислови, що після І. Мазепи Україна почала зливатися з

Московщиною і вже вмерла, а під мертвого нічого й рук підкладати" [10].

Але М.М. Аркас не погоджується з такими думками й пише Є. Чикаленку, що "нехай знають, нехай хоч історія потім скаже, що ми не мовчали" [11].

Що цікаво, що саме в листах до того ж таки Є. Чикаленка знаходимо такі слова: "Всі землі перейдуть у руки народу, до того діло йде" [12]. Ці слова були написані М. Аркасом з позицій притаманних йому демократичних поглядів.

У своїх листах М. Аркас досить часто торкався проблеми національного питання. Він вважав, що потрібно "відродження і розвій самосвідомості української людності, а з ним і упевнення у потребі в нас своєї школи, своєї мови, свого самостійного панування й орудування своїми справами" [13]. Щодо "самостійного панування" М. Аркас вважав, що Україна його заслуговує, тому що "скільки сили втратила за свою волю! А де вона! Коли вона її мала й коли ще діждеться!" [14]. Продовжуючи цю тему, далі М. Аркас пише, що, на жаль, "багато дехто... далеко не розуміє ще гаразд усієї вартості цього руху" [14]. Але М. Аркас не відкидає можливості взяти участь у русі навіть тих людей, які ще "далеко не розуміють... вартості... руху".

На думку М. Аркаса, брати участь в русі можна по-різному. Наприклад, він не відкидає участі в русі "перевертнів-панів". Навпаки, він пише: "Щоб збудити, нарешті, тих, хто відцурався, відокремився від свого краю, – перевертнів-панів, щоб вони пристали до нашої суспільної праці, і як не своїм розумом і знанням, то своїми грішми відгукнулися і допомогли своїй Вітчизні у її сучасній великій боротьбі за своє духовне і політичне визволення" [15].

Така толерантність М. Аркаса у вирішенні деяких питань простежується і в його листуванні як голови Миколаївської "Просвіти". В одному з листів до М. Аркаса представник Одеського товариства "Просвіта" А.В. Ніковський радиться стосовно вступу "жидів" до "Просвіти". Але, як відомо з архівних документів Миколаївської "Просвіти", М. Аркас при вступі бажаючих до товариства вважав за краще "не розбирати та не зважати на національне походження". Саме тому серед прізвищ членів "Просвіти" є як українські, так й єврейські, німецькі, російські та інші прізвища. Такий же критерій прийому до "Просвіти" порекомендував М. Аркас й А. Ніковському. В своєму листуванні вони також погоджуються з тим фактом, що повинно бути єднання між "Просвітами". Тому що,

як пише М. Аркас, "дуже вже боязний народ... надто мляво що заповідати" [16]. Але не полишає надії, що "прийде час, мине рік чи два... й у цій справі буде легше, а поки що складати руки не годиться" [17].

Про невгамовність аркасівської душі, її широту та щедрість свідчать листи різних людей до М. Аркаса. Це й лист інспектора класів Полтавського інституту благородних дівичь П.І. Маркевича, керівника музичних класів Одеського відділення Російського музичного товариства П.Г. Молчанової, листи кобзаря Терешки Пархоменка, лист Ф. Панченко та лист Ф.П. Матушевського.

Нам відомо про захоплення М.М. Аркаса з дитинства українською народною піснею. Тому не дивно, що у М. Аркаса було дуже багато знайомих артистів, які неодноразово зверталися до нього по допомогу.

Зокрема, тісні дружні стосунки були у М. Аркаса з кобзарем Терешкою Пархоменком, якому М. Аркас допомагав з організацією концертів та різноманітними поїздками.

Слід згадати й лист до М. Аркаса артистки Ф. Панченко, "уроженки м. Миколаєва, де ім'я Ваше користується самою широкою популярністю" [18]. Навіть не будучи знайомою

особисто з М. Аркасом, вона, хвора на чахотку, просить про допомогу, адже для неї М. Аркас був останньою надією.

Слід наголосити, що для М. Аркаса було досить характерним обов'язково допомагати людям, які звернулися до тебе за допомогою. Яскравий приклад – лист не знайомого з М. Аркасом літератора Ф.П. Матушевського. В листі, значачи про скрутне становище М. Аркаса, Ф. Матушевський просить допомогти В.М. Доманицькому, котрий захворів на сухоти. М. Аркас погоджується допомогти, не лише тому, що свого часу той редагував книгу "Історія України – Русі", але й просто з почуття людського співпереживання та бажання допомогти добрій людині.

Велика епістолярна спадщина М.М. Аркаса вказує на широке коло його знайомих, його різноплановість у вирішенні питань як місцевого характеру, так і питань національних. Насамкінець, хочу привести слова, написані родині М.М. Аркаса вже після його смерті, але які досить точно характеризують М. Аркаса: "От був знатний урядовець і багатий чоловік, а залишився українцем" [19].

Література

1. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. 468.
2. ДАМО, ф. 206.
3. ДАМО, ф. 468., оп. 1., спр. 6., арк. 58.
4. Там само, арк. 21.
5. Там само, арк. 69.
6. Там само, арк. 70.
7. ДАМО, ф. 468., оп. 1., спр. 7.
8. ДАМО, ф. 468., оп. 1., спр. 12., арк. 3.
9. ДАМО, ф. 468., оп. 1., спр. 2., арк. 11.
10. ДАМО, ф. 468., оп. 1., спр. 21., арк. 8.
11. Там само, арк. 1.
12. ДАМО, ф. 468., оп. 1., спр. 2., арк. 9.
13. Там само, арк. 7.
14. Там само, арк. 9.
15. ДАМО, ф. 468., оп. 1., спр. 14., арк. 5.